

УДК 821.161.2

Л. М. ГОРБОЛІС

УКРАЇНОЦЕНТРИЗМ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ КОСТЮКА

У статті на матеріалі спогадів відомого літературознавця Г. Костюка з'ясовуються особливості оприявлення української сутності, спрямованої на утвердження рідного слова, активної діяльності патріота під час його перебування за кордоном.

Ключові слова: національна самобутність, культуропростір, себе-збереження, тоталітаризм, україноцентризм.

Спогади Г. Костюка – це два томи-фоліанти, у яких викладені події життя українця, його переживання і враження про Україну, про тривання української сутності в Україні й поза її межами. Це міркування про те, як не розгубити українського, як не заблукати у світах, як працювати для України в інших географічних вимірах.

Мета нашої статті – на основі спогадів Г. Костюка дослідити вияви україноцентричної зорієнтованості життя й діяльності літературознавця.

Г. Костюк належить до того покоління, на долю якого «випав історичний обов'язок узяти на свої плечі тягар тієї нової ситуації, що з'явилася в Україні після 1920 р. І ... стати творчим учасником та рушієм нового літературного, мистецького й культурно-суспільного відродження України 20-х років. Цим моє і ближче до нього покоління ще раз засвідчило національне утвердження України на віки» [1, 667]. Здобувши філологічну освіту, Г. Костюк працював у Харкові в Інституті підготовки кадрів, у Харківському педагогічному інституті професійної освіти, згодом – у Луганському інституті народної освіти, звідки «за націоналістичні прояви в лекціях та перекручення програми» [1, 456], як було зазначено в наказі ректора, професора Г. Костюка було звільнено з роботи – без підстав і пояснень. «Цим і завершилась моя професорська діяльність в українській Радянській Соціалістичній Республіці: назавжди» [1, 457], – зазначає автор спогадів. Його нетривала педагогічна діяльність супроводжувалася постійним контролем, стеженням, підозрами з боку відповідних органів. Тогочасна радянська система робила підконтрольним інтелект українця.

Безпідставне звільнення гнітило Г. Костюка: «Я сів у поїзд і поїхав до Харкова. Але тепер для мене це був не той, сповнений весе-

лкових надій Харків... Тепер це була темна невідомість, страхітливе чорне провалля» [1, 457]. Це відчуття людини, яка перебуває у відчаї, у якої Батьківщина асоціюється зі «страхітливим чорним проваллям». Звільнення з роботи – один із прикметних фактів, що викликає у Г. Костюка страх за своє життя, недовіру до влади.

Заборона жити у великих містах, робота не за фахом, брак спілкування з колегами пригнічували Г. Костюка – людину творчу, залюблену в літературу. Здібний викладач, талановитий і перспективний учений-філолог, щоб себе забезпечити, був змушений працювати на Сухолозькому азбоцементному комбінаті на Уралі. Сумні реалії доповнювалися жахливими фактами з життя українців [див. про це: 1, 469–470]. Г. Костюк усе частіше задумувався над сутністю радянської системи, політикою уряду, який, принижуючи, витравлював у людині людське, національне, знищував фізично.

Відпустка й поїздка в Україну 1935 р. не принесли йому сподіваної радості: «Почуття таке, ніби заліз у чужу хату й пробуєш обережно ходити, щоб тебе не почули. Аж прикро на душі від такого почуття» [1, 471]. Ця прикрість доповнилася почуттям безвиході від перебування «на нашій не своїй землі». Г. Костюк-аналітик констатував згубний вплив постійних підозр-переслідувань-контролю на психоструктури українця. Радянська система загрожувала національній ідентичності українців, породжувала в громадянина невпевненість і страх, деструктувала його духовні начала, морально-етичні принципи. З українця-селянина жорстоко й системно викорінювали почуття господаря – змушували вступати до колгоспу, забирали хату, реманент, худобу, відправляли до Сибіру, морили голодом, влаштовували нічні облави, після яких люди

зникали назавжди. У країні з тоталітарною системою особистість – як цінність – знищувалася, втрачалася актуальність неперебутніх істин. Українці жили в атмосфері підозри, недовіри, страху, тому багато з них не витримували.

Г. Костюк усе ще сподівався знайти роботу за фахом, але 25 листопада 1935 року його за безпідставною підозрою в крадіжці на заводі «Більшовик» арештували «досить несподіваним і незвичним, але для агентури НКВД, здається, банальним способом» [1, 479] – без будь-яких пояснень. Так країна катувань, таємних наказів та інструкцій силою вкорінювала у свідомість людини думку про її безпорадність і нікчемність, робила все, щоб дискримінувати як особистість, щоб змусити її зневажати саму себе. «Після довгого цькування, вигнання з роботи й неможливості знайти роботу за фахом, тиняння по всіх закутках Радянського Союзу, безуспішне намагання в останні місяці реабілітуватись або, принаймні, одержати відповідь від Народного комісаріату освіти, за що мене переслідують, мій арешт мене ані приголомшив, ані кинув у розпач» [1, 481–482], – зауважує Г. Костюк. Наголошуємо на абсурдності ситуації: чесний громадянин країни внутрішньо готовий до арешту.

Перебування в Лук'янівській в'язниці – окрема жаклива сторінка в житті Г. Костюка. На сьогодні вчені виявили й дослідили чимало документів про радянські в'язниці й табори, нелюдські умови перебування, систему контролю, вплив і тиск на затриманих і засуджених, садизм. Уся тогочасна карна система була спрямована на те, щоб упокорити людину, принизити її людську гідність і національну гордість, примусити усвідомити своє абсолютне безправ'я, «запустити» в організмі ув'язненого механізм себе-зневажання. Тоталітарна система мала на меті інфікувати свідомість українців страхом, позбавити свободи вибору, духовно деструктурувати, деукраїнізувати, а потім знищити фізично. Так чинили з тими, хто мав потенційні можливості очолити спротив, продукувати національну ідею. У тогочасній Україні інакодумство жорстоко каралося, людину позбавляли права на життя й безпеку.

У в'язниці у Г. Костюка вимагали «ідейного роззброєння і щирого розкриття своїх і своїх однодумців контрреволюційних

планів» [1, 485]. Це загальнопоширене формулювання «провини» українського інтелігента 30-х років, якого змушували у такий спосіб остаточно зректися професії, мови, національності, відмовитися від своєї самотності, занедбати здібності, знехтувати своїми інтересами і мріями. Тогочасна авторитарна система вважала своїм першочерговим завданням тримати в підконтролі інтелект українця. Принагідно згадаю промовистий факт бруталного поводження з українцем Григорієм Радощівським, що про нього в листі до Д. Кременя від 16 травня 2013 р. згадує П. Сорока: «В юності він був репресований і митарствував у ГУЛАГу понад сім років... слідчих доводили до сказу його неймовірно блакитні очі й за них його били і катували до непритомності, бо такі очі «можуть бути тільки в українського націоналіста» [3, 181]. Ось причина катувань – блакитні очі патріота.

Неприкаяність Г. Костюка перед арештом, стеження, перебування у в'язниці, допити, знущання – промовисті факти, що засвідчують надзвичайно гострий конфлікт громадянина й держави як апарату насильства. Конфлікт виражається у несумісності цілей, цінностей та інтересів громадянина й держави, запровадження заходів, спрямованих на знищення планів, інтересів громадянина. Про компроміс у цій ситуації не йшлося, позаяк із боку держави його не могло бути, а компроміс з боку Г. Костюка – це крок до себе-знищення.

У кінці липня 1935 р. Г. Костюк отримав 5 років виправно-трудова таборів і був відправлений етапом до Воркути. Це був загальнопоширений «захід» держави у боротьбі з багаточисленною армією української інтелігенції, акт, спрямований на знищення української культури, мови, економічної безпеки країни, а також докорінного переорієнтування українця за допомогою виправно-трудова умов зі «сродної праці» на байдужого виконавця некваліфікованої і непосильної роботи за банду і хліб із остюками. Умови виживання мали витиснути з Г. Костюка думки про літературу й культуру – він мав думати, як не вмерти. «Окаянні роки» – так промовисто означає у спогадах Г. Костюк час (1935–1938) від Лук'янівської в'язниці до Воркутської трагедії. Тепер він уже на собі відчув усі «переваги» нестерпного таборова життя.

Система таборів для політичних ув'язнених у Радянському Союзі була розгалуженою, позаяк держава потребувала масової дешевої некваліфікованої робочої сили на будівництво військових об'єктів у кліматично несприятливих зонах, а також для прокладання каналів, залізниць, освоєння родовищ, видобутку й переробки корисних копалин, лісозаготівлі тощо. Тяжка, виснажлива праця Г. Костюка у Воркуті, існування на грані фізичного виживання, постійне недоїдання, душевні страждання, погане медичне обслуговування присутньо ускладнювалися фізичною ізольованістю від України, зникненням контексту духовних зв'язків, що посилювали трагедійність сприйняття світу й дисгармонію. Незахищеність людини, знецінення її життя, тотальне беззаконня, екстремальні умови виживання – характерні «показники» в'язниці, де Г. Костюк глибоко усвідомлював загрозу власному життю. Він зустрівся з проблемою себе-буття в умовах загрози небуття, перебував в обставинах, що набували ознак аномальності, катастрофічності, замежовості, упритул зустрівся зі смертю, з загрозою фізичної цілісності (своїєї й інших людей). У таких умовах він зазнавав помітної психотрансформації, проте намагався не втрачати самоконтролю, точки оперття [див. про це: 1, 550]. Нестерпність табірної існування Г. Костюк витримав, дочекавшись звільнення 1940 року.

Тепер, щоб жити на волі, йому треба було якнайшвидше вийти з парадигми «життя-смерть», «перебудувати смислову систему, звільнитися від екстремальних стилів виживання... і деструктивних форм поведінки» [4, 27]. Він мав поновити почуття соціальності ідентичності, знайти роботу тощо. Проте, добре знаючи сутність радянської системи (ще глибоко в собі носив код минулого), він не міг позбавитися відчуття бути арештованим, убитим чи покаліченим. Г. Костюк мав знайти точку опори «на волі», його я-актуальне і я-минуле мали спрацювати на перспективу, запобігти регресії. Він не знав, як жити українцеві у державі, яка «будує соціалізм». Тому вповні відповідною є назва п'ятої частини першого тому спогадів – «За брамою», тобто не на волі, а за межею іншого і в іншому.

Г. Костюк мав відновити ціннісно-смислову сферу особистості, погамувати ви-

роблену ще в таборах тривогу, страх за себе, непередбачуваність. Це було складно, позаяк він – людина з емоційною травмою, а в тогочасній системі упередженого ставлення до людей, які були у в'язниці чи таборі, адаптуватися в житті, соціально ідентифікуватися було непросто. Треба враховувати загальний психостан тогочасного суспільства, в якому намагалися не спілкуватися й не підтримувати жодних стосунків із тими, хто повернувся з таборів, хто був свідком раптового зникнення людей чи хто мав у родині розстріляних. Такою була загальнодержавна політика залякування своїх громадян. «Цей жах до сьогодні живий і приводить до того, що люди не хочуть бачити і чути несправедливі речі, не бажають занурюватися і з'ясовувати їх, не ідентифікуються з жертвами, не можуть пережити сум... Всезагальне мовчання – це наслідок травми, яку пережило все суспільство» [5]. Ю. Афанасьєв зауважує про зв'язок страху й покірності: «Насилля і терор приводили людей у такий стан, що вони не могли вже виражати жодного спротиву чи впливати на події особистого життя» [цит. за: 5]. Так системно й послідовно спотворювалося істинне розуміння речей.

Після звільнення Г. Костюк переживав складний період пошуку роботи, знайти яку після в'язниці було непросто. Він працював експедитором у лікарні Слов'янська, згодом одружився. Як засвідчують спогади, початок Другої світової війни став для українців періодом поглибленого розуміння сутності радянської влади. У перші дні війни до Слов'янська чи через Слов'янськ поверталися десятки людей із розбитих підрозділів червоної армії. Капітулянтську свідомість громадян «могла створити тільки злочинна антинародна політика комуністичної партії. «За рідину і Сталін» ніхто не хоче воювати, бо це означало б воювати за найбільше зло для себе» [2, 17]. Армія була погано озброєна; траплялися випадки, коли полк оснащували шістьма автоматами. Г. Костюк повідомляє, як у фронтових селах Сидорова й Пришиб усіх чоловіків від 16 до 35 років військова радянська частина (вишколені, чисто зодягнуті й відгодовані вояки) зігнали на площу і розстріляли як «зрадників батьківщини». «Збожеволілі від страху люди почали масово втікати» [2, 18].

У роки війни Г. Костюк продовжує вражатися злочинами радянської влади проти людей. На початку листопада 1941 р. на подвір'ї колишнього управління НКВД у Слов'янську розкопали трупи з розчавленими черепами. Наступним вражаючим «документом» доби «побудованого соціалізму» були розкопки 10 тисяч жертв вінницьких органів НКВД у травні 1943 р. Згодом постала міжнародна медична комісія у складі лікарів і науковців із Франції, Бельгії, Фінляндії, Італії, Угорщини, Болгарії, Румунії, Голландії, Хорватії та Швеції. Г. Костюк зауважує, що цими розкопками було викрито факт великого антилюдського злочину радянської влади. «Проти Слов'янських розкопок, свідком яких я був у перші дні втечі НКВД з міста, це була незрівнянно жахливіша картина. Тисячі й тисячі трупів лежали покотом на спеціально зроблених дощаних підставах [...]. Були трупи з руками, зв'язаними дротом. Не розумію, чому тим садистам з членськими квитками комуністичної партії в кишені потрібно було зв'язувати руки своїм жертвам? ...усе в житті можливе, але найстрашніше в такій диявольській акції те, що це і тисячі подібних народобивчих злочинів робилися іменем «робітничо-селянського уряду» і що найпідліше – під маркою соціалізму, під гаслами «ощасливлення людства»! Ні, такого лицемірства і підлості людство ще не знало» [2, 92–93].

Конфлікт Г. Костюка з владою і системою (внутрішній і зовнішній) не зникав, а поглиблювався, утривавлювався. Породжені страхом сумніви не зникали. «Людина була створена для того, щоб брати участь в особистісному способі існування, яким є життя» [6, 14]. Проте умов для такої участі в Радянському Союзі не було, навпаки – все скеровувалося на знищення в людині людського, індивідуального, неповторного, спрямовувалося на те, щоб зробити її слухняною й покірною. Пов'язані з таборовим життям спогади, відчуття, емоції міцно трималися у пам'яті Г. Костюка. Усвідомлені емоції як внутрішні сигнали, що відіграють чи не першорядну роль у моделюванні майбутнього, формують у нього внутрішню готовність виступити проти свавілля системи, проти морального приниження і фізичного знищення. У 1943 р. «планований на тисячоліття Третій Рейх доживав останній свій

вік [...] Але трагедія наша й нашої інтелігенції загалом полягала в тому, що всі знали, яка зі сходу насувається влада: так само страхітлива, така само безоглядно хижацька, так само тоталітарна, тільки ще з більшим розмахом терору» [2, 116]. У цей час почали формуватися групові й персональні виїзди на Захід. Г. Костюк розумів, що ситуація духовної еміграції в тоталітарній державі неприйнятна, тому він мав зробити корекцію свого життя – самостійно забезпечити якість життя своїй родині, вберегти її від ідіотизму системи. Г. Костюк перейшов межу негативних емоційних переживань і моделював своє майбутнє, розуміючи, що, змінюючи фізичний і духовний простір, він убезпечував себе від реальної зовнішньої загрози бути знищеним і нереалізованим. Він мав зберегти свою самоідентичність, самодостатність. Така чітка мотивація, а ще високий ступінь відповідальності за родину активізували його, забезпечили вибір цілей і засобів.

Із дружиною Г. Костюк переїздить до Німеччини – спочатку до Берліна, а потім до Плауена. У Плауені, де працював в україномовній газеті «Земля», восени 1944 р. українці становили вже доволі велику колонію, де не організовували земляцького об'єднання, а духовно підтримували між собою тісний контакт. Першочерговим завданням Г. Костюка тут – створювати новий образ «я». І присутньо сприяє в цьому складному процесі саме мова. «У мене немає дому. Його в мене вже давно відібрав Сталін» [2, 155], – усвідомлює Г. Костюк. Ця думка загострює в ньому екзистенційні відчуття: він не відчуває себе захищеним. Перебування в такому стані – це також крок до себе-розуміння, себе-осягнення, самоусвідомлення, що досягається завдяки зовнішнім і внутрішній свободі, розуміння цінності життя. У цей період Г. Костюк ще не вповні відкритий світу, бо страх іще його не залишав.

І все ж він знайшов у собі спроможність оптимально організувати себе в складних обставинах, свідомо мобілізував свої сили. Г. Костюк потрапив у прийнятне середовище, що допомогло означити перспективи його саморозвитку, популяризувати українське. У цей час всі колишні підрадянці, згідно з ялтинською угодою від лютого 1945 р., мали повертатися до СРСР. Траплялися випадки,

коли людей забирали силою. За кордоном на той час перебувало кілька сотень тисяч українців. Ситуація була загрозлива. Новітні людологи в іпостасі радянських репатріаційних комісій виловлювали по всій Європі колишніх радянських громадян, які, щоб відвернути загрозу повернутися в Радянський Союз, мали «зробитися» давніми емігрантами, записувалися в «іноземні легіони» (зокрема, у Франції) і виїздили до країн Африки чи Азії. Українці ладні були на від'їзд абикуди, лиш би не потрапити в жерло радянської тоталітарної машини. «Тому, – пояснює Г. Костюк, – радили нікому не зізнаватись про радянське громадянство, а записуватися громадянами Польщі й Чехословаччини або давніми емігрантами-бездержавниками. Трагедія була в тому, що союзницьке верховне командування не розуміло правової ситуації людини в Радянському Союзі. Вони ніяк не могли збагнути, чому це люди, навіть силоміць вивезені на працю до Німеччини, або ті, хто перебував у полоні, не хочуть повертатись на батьківщину» [2, 163]. Тривалий час Г. Костюк живе в постійній небезпеці репатріації.

З жовтня 1945 р. для родини Г. Костюка почалася нова доба: «Несподівано ми осіли... на «Планету Ді-Пі». І перебували на ній, як і вся українська трьохсоттисячна еміграція, майже повних п'ять років, тобто до 1950 р., коли... Міжнародна організація для втікачів припинила своє існування й опіку над утікачами» [2, 171]. Він наполегливо шукав прийнятне для себе й своєї родини середовище, позаяк розумів, що має оточити себе важливими речами, потрібними справами; він прагнув відчувати свою потрібність для України, щоб життя не було змарнованим. За п'ять років його родина побувала в багатьох таборах – Мангайм, Оффенбах, Майнц-Кастель, Новий Ульм, Цуффенгаузен, Людвігсбург, Корнталь, Ессельберг, Егер-Казерне. У таборі для переселенців в Оффенбах у цей час перебували У. Самчук із дружиною, Н. Ливицька-Холодна і її чоловік маляр П. Холодний, художник П. Андрусів із дружиною співачкою Наталією, професор мови й літератури Р. Смаль-Стоцький, знавець книжкової справи Л. Биковський із дружиною, поетеса М. Олексюк та ін. Це середовище людей із виразною українською позицією, людей, які генерували думки про Украї-

ну в світі. Разом із однодумцями Г. Костюк створює український культуропростір, щоб чином і українським словом протистояти тоталітарній системі в Україні. У його житті українське слово актуалізується, стає суттю його життя, а українська справа допомагає йому відчувати професійну вартісність та інтелектуальну повноцінність. Він, скажімо, вважає обов'язком опікуватися архівом А. Любченка.

Восени 1945 р. «гурт зухвальців українського роду» [2, 183] Юрій Шевельов, Віктор Петров (Домонтович), Ю. Косач, І. Майстренко, Ігор Костецький – люди творчого неспокою, здібні, освічені, допитливі – утворили поза батьківщиною письменницьке об'єднання МУР. Активність численних українців-патріотів за кордоном засвідчують дієві справи: утворення Української революційно-демократичної партії, видання газети «Українські вісті», заснування видавництва «Прометей», що опікувалося друком праць, у яких висвітлювалася справжня природа сталінської рабовласницької системи. Так поступово, але доволі впевнено, означувалася зона відповідальності українців за Україну поза її межами, з'являлося відчуття єдиного українського світу.

Минуле ніколи не полишало Г. Костюка: воно поставало зі спогадів, снів, газетних матеріалів, розмов із українцями. Маючи непереборну пристрасть до життя, він не припиняв діалогу з українським. Його праця для України – спосіб захисту, а стосунки з людьми, праця яких також була спрямована на утвердження українського у світі, – важлива складова в утвердженні ціннісних орієнтирів. «Я закликав на кожному кроці розкривати фальш міфу радянського «соціалізму», а не визнавати його як реальність» [2, 209]. Працюючи над памфлетом «Слов'янофільство, війна, мир», репортажем «Радянська система концтаборів перед судом світу» та іншими матеріалами, Г. Костюк глибоко розумів, що це дієвий спосіб протистояти радянській системі, можливість звільнитися від страху, посилити віру й бажання реалізуватися.

1952 р. він із родиною переїхав до США і почав працювати в співробітником Дослідної програми з вивчення СРСР при Колумбійському університеті над темою «Сталінська політика в Україні у добу колективізації і терору»:

«Я мав бажання й тверду волю... Хоч я пережив ту добу, але своїй пам'яті, своєму відчуттю не довіряв і мусив був усе наново відчутти й пережити, для чого доведеться перечитати гори тогочасної преси, української і російської. Коли чого бракувало в нью-йоркських бібліотеках і архівах, то я їздив до Гуверівського архіву (Каліфорнійський університет), кілька тижнів сидів у Конгресовій бібліотеці у Вашингтоні, звертався до лондонської і паризької національних бібліотек, до Ілька Борщака з Інституту східних мов у Парижі та й до багатьох інших інституцій і осіб. Мені хотілося виловити все, що можна. А це вимагало багато часу й сили» [2, 271]. 1960 року Г. Костюк опублікував книгу «Сталінський режим в Україні: студія десятиріччя масового терору (1929–1939)», в основу якої покладені цінні матеріали з історії сталінізму.

Домінанта себе-реалізації у Г. Костюка не змінилася – це літературознавство, на ниві якого він продовжує працювати. Під його керівництвом відбуваються з'їзди ОУП «Слово», видано 2 томи літературно-мистецького та критичного збірника цього об'єднання; він опікувався виданням творів М. Куліша, В. Підмогильного, М. Плевака; долучався – як організатор – до спорудження пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні тощо.

З квітня 1951 року від появи в «Українських вістях» статті «Володимир Винниченко (життя і творчість)» Г. Костюк починає активно пропагувати творчість цього українського письменника. Саме Г. Костюк ініціював створення «Товариства порятунку і збереження Закутка та спадщини Винниченка». Ідею підтримали багато українців за кордоном [див. про це: 2, 266–270]. Свідомий українець розумів необхідність зберегти для майбутніх поколінь спадщину В. Винниченка, забезпечити існування Закутка в Мужені (Франція) як культурно-меморіального центру: «До нього злітатимуться українці з усього світу і насамперед з України, злітатимуться, щоб тут духовно й фізично відпочити і на високій муженській горі, де могила Винниченкова, покласти китицю квітів з українських полів» [2, 288]. Зауважимо, що Г. Костюк став єдиним українцем, якому довірилася Р. Винниченко й погодилася передати матеріали письменника.

Г. Костюк організував збір коштів на підтримку та лікування Р. Винниченка, перебрав на себе пошук відповідного сховища для архіву митця (скажімо, Національна бібліотека в Парижі зголосилася взяти архів, проте з умовою, що він стане власністю Франції, на що Р. Винниченка не погодилася); погодив із Колумбійським університетом на вигідних умовах, з урахуванням пропозицій Р. Винниченка, питання передачі архіву; систематизував архів. Як відомо, Р. Винниченко склала заповіт-договір [див. : 2, 277].

Г. Костюк ретельно систематизував матеріали в Закутку і 16 травня 1959 року архів В. Винниченка був перевезений до Колумбійського університету, де літературознавець продовжив їх систематизацію самотужки, позаяк коштів на оплачуваного працівника з упорядкування архіву не було. Лише згодом до роботи з опису матеріалів В. Винниченка долучилися О. Несіна й О. Радиш (на цей час Г. Костюк опрацював 16 тисяч сторінок Винниченкових щоденників. – Л. Г.).

Г. Костюк продовжував працювати для України, перейматися її проблемами. У другій половині 60-х рр. його потрясли масові арешти в Україні. Від імені президії ОУП «Слово» Г. Костюк уклав меморандум на ім'я генерального секретаря Міжнародного ПЕН-клубу в Лондоні Д. Карвера, в якому зазначив, що інтелектуальний і політичний світ Заходу рішуче протестує проти елементарних прав письменника мати свободу думки й вислову. Питання про репресії М. і Б. Горинів, М. Косіва, І. Калинця, М. Осадчого, Є. Сверстюка, П. Заливаха, С. Караванського, А. Шевчука було включено й обговорено на 34 Міжнародному конгресі ПЕН-клубу у червні 1966 року.

Спогади Г. Костюка рясніють прізвищами українців, які, будучи далеко від своєї країни, працювали для її майбутнього – Р. Купчинський, Н. Щербина, Г. Лужницький, О. Веретенченко, О. Тарнавський, І. Лисяк-Рудницький, Ю. Стефанік, Й. Гірняк, О. Домбровська, М. Шлемкевич, І. Майстренко, Г. Журба та ін. Це ті, хто здійснював Україну поза Україною.

Численні факти з життя України та закордоння 30-50-х рр. ХХ ст. засвідчують цілеспрямовану діяльність Г. Костюка в ім'я України. Він не дозволив обставинам, україноненавницькій тоталітарній машині керувати його

життям. Перебуваючи далеко за межами України, не зрікся професії, мови, національності, не знехтував своєю самобутністю, не занедбав здібності. Життя за кордоном було виповнене діяльними справами Г. Костюка для України й українців.

Список використаної літератури

1. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади у двох книгах / Г. Костюк. — К. : Смолоскип, 2008. — Кн. 1. — 2008. — 720 с.
2. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади у двох книгах / Г. Костюк. — К. : Смолоскип, 2008. — Кн. 2. — 2008. — 512 с.

3. Кремінь Д. Вибрані місця з інтернетного спілкування / Дмитро Кремінь, Сорока Петро // Березіль. — 2013. — № 9—10. — С. 170—191.
4. Магомед-Эминов М. Личность и экстремальная жизненная ситуация / М. Магомед-Эминов // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. — 1996. — № 4. — С. 26—35.
5. Солоед К. В. Психологические последствия репрессий 1917–1953 годах в судьбах отдельных людей и в обществе [Электронный ресурс] / К. В. Солоед // Журнал практической психологии и психоанализа. — 2010. — № 4 — Режим доступа : <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2604>
6. Яннарас Х. Свобода етосу / Х. Яннарас. — К. : Дух і літера, 2003. — 268 с.

Л. М. ГОРБОЛИС

УКРАИНОЦЕНТРИЗМ ЖИЗНЕТВОРЧЕСТВА ГРИГОРИЯ КОСТЮКА

В статье на материале воспоминаний известного литературоведа Г. Костюка исследуются особенности представления украинской сущности, сориентированной на утверждение родного слова, активной деятельности патриота во время его пребывания за рубежом.

Ключевые слова: национальная самобытность, культурпространство, себя-сбережение, тоталитаризм, украиноцентризм.

L. GORBOLIS

UKRAINIAN ESSENCE OF HRYHORIY KOSTIUK'S LIFE AND WORK

In the article the peculiarities of representation of the Ukrainian essence in life and the peculiarities of patriot vigorous activity, oriented to strengthen his native word, during his staying abroad were researched on the memories material of well-known literary critic Kostiuk.

Key words: national identity, cultural space, self-preservation, totalitarianism, Ukrainian essence.

Стаття надійшла до редколегії 01.03.2014 р.

УДК 821.161.2

О. В. ГРИЩЕНКО

АРХИТЕКТУРНА ВІЗІЯ КИЄВА В РОМАНІ «МІСТО З ХИМЕРАМИ» О. ІЛЬЧЕНКА

У статті зроблено акцент на художньому моделюванні архітектурного середовища епохи модернізму на прикладі роману «Місто з химерами» О. Ільченка. Проаналізовано ті архітектурні топоси, що вплинули як на суспільне життя Києва початку ХХ століття, так і мистецтво загалом. Розглянуто художню рецепцію постаті В. Городецького як одного із найяскравіших представників архітектури модерного стилю.

Ключові слова: В. Городецький, місто, химерність, урбанізм.

Тема урбанізму, що значно активізується і набуває розголосів у сучасному літературознавстві, у художній літературі набуває характерних рис та особливостей. За такого становища звернення сучасних українських письменників до міської тематики є актуальним. У творчості митців тема міста постає не лише в соціокультурних, історичних, суспільних дискурсах, але й архітектурному, що гармонійно вплітається / вписується у просторове наповнення міста. Відтак, архітектурна візія – голо-

вний компонент урбанізму (творює художній простір), виявляє ту сукупність семантичних ознак, що є знаковими, визначальними для формування образу міста. З огляду окресленої проблеми, архітектурний дискурс роману «Місто з химерами» О. Ільченка є показовим, а детальний розгляд та аналіз визначають актуальність представленого дослідження.

Архітектурна система переважно репрезентується в суспільстві будівлями та спорудами, формує просторове середовище для жит-